

Λόρεν Γκόλντνερ

Το Πλασματικό Κεφάλαιο για Αρχάριους¹

Ιμπεριαλισμός, “Αντιιμπεριαλισμός”, και η διαρκής
επικαιρότητα της Ρόζας Λούξεμπουργκ

μετάφραση: coghnorti@gmail.com

coghnorti.wordpress.com

Το Φεβρουάριο του 2007 το χρηματιστήριο της Κίνας, για το οποίο υπήρχαν από καιρό υποψίες ότι βρισκόταν σε φάση ανόδου μιας ανεξέλεγκτης φούσκας, άρχισε να βουλιάζει. Οι δονήσεις που προκλήθηκαν από αυτή την πτώση έγιναν αισθητές στις χρηματιστηριακές αγορές ολόκληρου του κόσμου. Τους τελευταίους μήνες η Κίνα έχει φτάσει στο λεγόμενο “στάδιο του λουστραδόρου” —είναι γνωστή η ιστορία που λέει ότι ακολουθώντας τη συμβουλή ενός λούστρου, ένας Αμερικανός μεγαλοεπενδυτής πρόλαβε να αποσύρει τα κεφάλαιά του λίγο πριν το κραχ του 1929. Μετά αυτήν την (όχι τόσο ευπρόσδεκτη) διόρθωση, προς ανακούφιση των επενδυτών παγκοσμίως, η κινεζική αγορά συνέχισε την ανοδική της πορεία.

Αν λάβουμε υπόψη μας έστω και στο ελάχιστο την ιστορική εμπειρία, μπορούμε να πούμε ότι αυτό το παγκόσμιο σοκ, το οποίο προκλήθηκε από ένα στιγμιαίο σπασμό σε μια σχετικά μικρή αγορά (αυτό που διάφοροι οξυδερκείς αναλυτές αποκαλούν “ολική κεφαλαιοποίηση της αγοράς”), είναι κάτι το πρωτόγνωρο, το αδιανόητο μέχρι πρότινος. Οι διακυμάνσεις της χρηματιστηριακής αγοράς της Κίνας έχουν αυτήν την επίδραση επειδή είναι γνωστό ότι οποιαδήποτε ανάπαυλα, για μην πούμε επιβράδυνση, της ραγδαίας ανάπτυξης της Κίνας (ο μέσος όρος ανάπτυξης της οποίας κυμαίνεται στο 10% του ΑΕΠ εδώ και χρόνια, ενώ η ανάπτυξη της Αγγλίας των αρχών του 19^{ου} αι. θεωρείτο εντυπωσιακή με ένα 3 ή 4%) μπορεί να φέρει το τέλος της σύγχρονης χρηματοπιστωτικής ευφορίας σε ολόκληρο τον κόσμο. Όλο και περισσότεροι γνώστες και έγκυροι ειδήμονες αναφορικά με το ενδεχόμενο παγκόσμιας επιβράδυνσης δε μιλούν για το “αν, αλλά για το πότε”. Κάποιοι μιλούν ακόμα και για έναν κατακλυσμό που πλησιάζει.

Λαμβάνοντας υπόψη μας κάπως περισσότερο την ιστορική εμπειρία, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε στον μύθο του οικονομικού ιαπωνικού juggernaut² προς τα τέλη της δεκαετίας του ‘80, όταν για ένα μικρό χρονικό διάστημα το Αυτοκρατορικό Παλάτι στο Τόκυο είχε μεγαλύτερη αξία από το σύνολο των ακινήτων στην Καλιφόρνια. Αυτό το juggernaut συνετρίβη το 1990, με μια κατάρρευση του χρηματιστηρίου αλλά και της αγοράς ακινήτων που κράτησε περίπου 16 έτη. Δεν μας φαίνεται αδύνατο να βρεθούμε μπροστά σε μια ανάλογη κατάρρευση του τωρινού κινεζικού juggernaut, όμως οι επιπτώσεις αυτής της κατάρρευσης θα είναι περισσότερο εκτεταμένες.

Τα παραπάνω είναι μερικές κάπως επιφανειακές ή και “δημοσιογραφικές” παρατηρήσεις γύρω από φαινόμενα τα οποία προκύπτουν από το πραγματικό ζήτημα που δεν είναι άλλο από τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί η παγκόσμια οικονομία, ή ακριβέστερα δεν λειτουργεί, για το μεγαλύτερο κομμάτι της ανθρωπότητας.

Πράγματι, είμαστε μάρτυρες της ωρίμανσης μιας διαδικασίας που ξεκίνησε περί τα

¹ (ΣτΜ) Το πρωτότυπο αγγλικό κείμενο βρίσκεται στην ιστοσελίδα του Λ. Γκόλντνερ
<http://home.earthlink.net/~lrgoldner/imperialism.html>

² (ΣτΜ) *Juggernaut*: πρόκειται για το άρμα του θεού Κρίσνα της ινδουιστικής θρησκείας. Χρησιμοποιείται με την έννοια της ασταμάτητης, αδυσώπητης δύναμης που συντρίβει τα πάντα στο πέρασμά της.

τέλη της δεκαετίας του '50, (σύμφωνα με την παροιμία “από γρατζουνιά γάγγραινα”) μέσω της οποίας ένας συνεχώς αυξανόμενος όγκος περιφερόμενων —“νομαδικών”— δολαρίων, τα οποία δεν αντιστοιχούν σε πραγματικό πλούτο εντός της παγκόσμιας οικονομίας, άλλαζαν και αλλάζουν χέρια εν είδει “καυτής πατάτας” από τις κεντρικές τράπεζες, οι οποίες ποντάρουν ότι κάποιο άλλο κορόιδο θα τα έχει στα χέρια του όταν εν τέλει ξεφουσκώσουν και υποτιμηθούν. Αυτή τη στιγμή οι κεντρικές τράπεζες της Ασίας (Κίνα, Ιαπωνία, Νότια Κορέα και Ταϊβάν) κατέχουν πάνω από 2 τρις από αυτά τα περιφερόμενα δολάρια· μόνη της η Κίνα αναμένεται να έχει στην κατοχή της 2 τρις κάποια στιγμή μέσα στο 2008³.

Αυτά τα δολάρια, τα οποία αντιπροσωπεύουν ανείσπρακτα χρέη που προέκυψαν από ελλείμματα στο ισοζύγιο πληρωμών της Αμερικής σε ένα διάστημα μέχρι και πέντε δεκαετιών, θα μπορούσαμε να τα ονομάσουμε “πλασματικό κεφάλαιο”, μια έννοια που αν αναλυθεί μας οδηγεί κατευθείαν στην καρδιά της καπιταλιστικής ιστορίας των τελευταίων πενήντα ετών, συμβάλλοντας στη διαφώτιση του δικού μας επίφοβου παρόντος.

Τα παρακάτω στοχεύουν να δείξουν ότι, μακράν από το να είναι μια απόμακρη “οικονομική” έννοια, το πλασματικό κεφάλαιο μας οδηγεί κατευθείαν στα κεντρικά πολιτικά ζητήματα του σήμερα, και πρώτα απ’ όλα, στα ζητήματα που έχει να αντιμετωπίσει η διεθνής αριστερά.

90 χρόνια πριν, ο Λένιν συνέγραψε τον *Ιμπεριαλισμό* (1916), βιβλίο που απέκτησε τη φήμη ότι περιέχει την εξήγηση για τις αιτίες που οδήγησαν στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και την άθλια συνθηκολόγηση (με λίγες αλλά σημαντικές εξαιρέσεις) των σοσιαλιστικών κομμάτων το 1914, και την “σοσιαλπατριωτική” υποστήριξη που παρείχαν στη δική τους αστική τάξη κατά τον πόλεμο. Ο Λένιν περιέγραφε μια παγκόσμια οικονομία από μονοπωλιακά κεφάλαια και γιγάντια καρτέλ, τα οποία παλεύουν για τον έλεγχο του πλανήτη. Το πολιτικό συμπέρασμα της ανάλυσης του Λένιν (χωρίς να λάβουμε υπόψη μας την αμφίβολη οικονομική του θεώρηση) ήταν πολλαπλό: υποστήριξε ότι οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις (δηλ. η Ευρώπη, οι ΗΠΑ και λίγο αργότερα η άρτι αφιχθείσα Ιαπωνία) “εξήγαγαν κεφάλαιο” (μια ιδέα δανεισμένη από τον Άγγλο Fabian Hobson) το οποίο δε θα μπορούσε να επενδυθεί κερδοφόρα στα καπιταλιστικά κέντρα, και ότι τα “υπερκέρδη” από αυτή την εξαγωγή κεφαλαίου βοηθούσαν στην εξαγορά μιας “εργατικής αριστοκρατίας” εντός των δυτικών εργατικών τάξεων, κάτι που με τη σειρά του εξηγούσε την συνεργασία σε κάθε χώρα αυτής της “αριστοκρατίας” με την αντίστοιχη εθνική αστική τάξη.

Το βιβλιαράκι αυτό θα είχε κατά πάσα πιθανότητα ξεχαστεί αν ο Λένιν ένα χρόνο αργότερα δεν είχε ηγηθεί της Ρωσικής Επανάστασης, και αν δεν είχε συμβάλει στην ίδρυση της 3^{ης} (Κομμουνιστικής) Διεθνούς, η οποία μετά το θάνατό του το 1924 μετέβαλε αυτές τις θέσεις σε αδιάψευστες αλήθειες, με επιπτώσεις που μέσω της παγκόσμιας επίδρασης του σταλινισμού θα κρατούσαν για δεκαετίες.

Ο Λένιν είχε ήδη διαφωνήσει, μάλλον ατυχώς, με μια σύγχρονη του επαναστάτρια, τη Ρόζα Λούξεμπουργκ.

Στο βιβλίο της με τίτλο *Συσώρευση του Κεφαλαίου* (1913), ένα έργο βασισμένο κάπως καλύτερα στην προβληματική του Μαρξ από ότι η προσούρα του Λένιν, η Λούξεμπουργκ υποστήριξε ότι ο ιμπεριαλισμός εκφράζει τη συνεχή παρουσία αυτού που ο Μαρξ ονόμαζε “πρωταρχική συσώρευση”, δηλ. μια “ληηλασία” την οποία έχει ανάγκη ο καπιταλισμός ούτως ώστε να αντισταθμίζει μια εσωτερική έλλειψη ισορροπίας, η οποία παράγεται στο εσωτερικό του από την ίδια του τη δυναμική. Από την ανάλυση της Λούξεμπουργκ προκύπτει το συμπέρασμα ότι τα αγαθά και οι μηχανές που ο καπιταλισμός εξήγαγε σε αγρότες και μικροπαραγωγούς των κέντρων του καθώς και του αναπτυσσόμενου αποικιακού κόσμου, στη πραγματικότητα ανταλλάσσονταν με τεράστιες ποσότητες απλήρωτου πλούτου (δες πχ. τις

³ (ΣτΜ) Σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία (Σεπτέμβρης 2008) η Κίνα έχει στην κατοχή της 1,9 τρις δολάρια. Οι δε τέσσερις χώρες που αναφέρονται στο κείμενο κατέχουν συνολικά 3,3 τρις δολάρια.

αξέχαστες περιγραφές που κάνει η Λούξεμπουργκ της λεηλασίας των Αμερικανών αγροτών, των Αφρικανών γηγενών, και των Κινέζων αγροτών). Αυτή η λεηλασία επεκτάθηκε στην εργατική τάξη του ίδιου του καπιταλισμού μέσα από την φορολογία που έπρεπε να πληρώσει για την εξοπλιστική κούρσα πριν το 1914, οδηγώντας στη μείωση των πραγματικών μισθών κάτω από το επίπεδο που θα επέτρεπε την αναπαραγωγή της. Μακράν από το να συνιστά “αριστοκρατία”, η εργατική τάξη κάτω από τον καπιταλισμό υπόκειται για την Λούξεμπουργκ σε μια συμπληρωματική μορφή πρωταρχικής συσσώρευσης σαν αυτή με την οποία επιτέθηκε το σύστημα στους μικροπαραγωγούς του μη-καπιταλιστικού κόσμου. Αυτές οι συμπληρωματικές όψεις, τόσο εντός όσο και εκτός του καπιταλιστικού κόσμου, συνιστούσαν μια “λεηλασία” που στην πραγματικότητα προεικόνιζε τον φασισμό, όπως αναδύθηκε δυο δεκαετίες αργότερα στη Γερμανία και αλλού.

Όπως θα γίνει φανερό από τα παρακάτω, έχω κάποιες μικρές διαφορές με τη Λούξεμπουργκ, όμως ο τρόπος που θέτει το πρόβλημα μάς πηγαίνει παραπέρα από τον Λένιν στην κατανόηση του σημερινού κόσμου.

Αυτή η ανταλλαγή απόψεων πριν 90 χρόνια παραμένει σημαντική ως σήμερα, επειδή παρά τις μεταμοντέρνες φλυαρίες τύπων όπως οι Χάρντ και Νέγκρι, ή για παράδειγμα τις διαμαρτυρίες του πολύ πιο αυστηρού ορθόδοξου μαρξισμού της σχολής γύρω από τον Ραολο Γιουσσάνι στην Ιταλία, ο ιμπεριαλισμός συνεχίζει να υπάρχει. Αν και για κάποιους μπορεί να φανεί ότι παραβιάζουμε ανοιχτές θύρες, η σοβαρή θεωρητική αμνησία και οπισθοδρόμηση της διεθνούς αριστεράς κατά της τελευταίας τρεις δεκαετίες μας αναγκάζει να μιλήσουμε με λίγα λόγια για κάποια τμήματα της πρόσφατης ιστορίας. Ας ξεκινήσουμε αναφέροντας ότι ο αμερικανικός στρατός έχει παρουσία, φανερά ή όχι, σε 110 χώρες: αναφέροντας τις εν πολλοίς πετυχημένες ενέργειές του που απέτρεψαν επαναστάσεις στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική κατά τη δεκαετία του '80 (Νικαράγουα, Ελ Σαλβαδόρ, Γουατεμάλα, Ονδούρες, επέμβαση της Γρενάδα, στρατιωτικοί σύμβουλοι της κυβέρνησης του Μεξικού στην στρατιωτική της δράση ενάντια στο EZLN, η απόπειρα ανατροπής του Τσάβες το 2002). Μπορούμε να συμπεριλάβουμε τις διάφορες “επαναστάσεις” που είχαν την ανοιχτή ή υπόγεια υποστήριξη των ΗΠΑ στη Σερβία, τη Γεωργία, την Ουκρανία (η αμερικανική πρεσβεία στο Κίεβο έχει 750 υπάλληλους). Όλα τα παραπάνω σχετίζονται με μια γεωπολιτική στρατηγική που στοχεύει στον έλεγχο των περιοχών που συνορεύουν με Ρωσία και Κίνα, σε ένα κλασικό ρημέικ του “Μεγάλου Παιχνιδιού” του 19 αιώνα. Οι ΗΠΑ έδωσαν την έγκρισή τους στο ΝΑΤΟ ούτως ώστε αυτό να συμπεριλάβει τις περισσότερες από τις πρώην χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας, αναδημιουργώντας έτσι τη “ζώνη ασφαλείας”⁴ (που στόχευε στον περιορισμό της Μπολσεβίκικης Επανάστασης) στο κατώφλι της Ρωσίας. Οι ΗΠΑ (συγγνώμη, εννοώ το ΝΑΤΟ) επενέβησαν στους πολέμους της πρώην Γιουγκοσλαβίας και εξευτέλισαν στρατιωτικά τη Σερβία. Πιο πρόσφατα, οι ΗΠΑ διαβεβαιώνουν τους πάντες ότι το αντιπυραυλικό σύστημα που σχεδιάζουν να εγκαταστήσουν σε Πολωνία και Δημοκρατία της Τσεχίας δεν συνιστά απειλή για το κράτος της Ρωσίας.

Οι ΗΠΑ, επισήμως και ανεπισήμως, “εκφράζουν βαθιές ανησυχίες” για την πρόσφατη παρουσία της Κίνας στην Αφρική και άλλες περιοχές του Τρίτου Κόσμου, κατά πρώτο λόγο εκεί που υπάρχει πετρέλαιο. Ανταγωνισμός των μεγάλων δυνάμεων για τις πρώτες ύλες σε Αφρική, Ασία, και Λατινική Αμερική; Αυτό το έργο το έχουμε ξαναδεί.

Στην ανατολική Ασία οι ΗΠΑ διατηρούν δύναμη 35.000 στρατιωτών στην Νότια Κορέα, σημαντικές βάσεις μέσα (και σε στενή συμμαχία με) την Ιαπωνία, και ναυτικούς στόλους έτοιμους να υπερασπιστούν την Ταιβάν. Όλα αυτά στοχεύουν στον περιορισμό εκείνης της δύναμης που η CIA έχει χαρακτηρίσει δημοσίως ως τον κύριο ανταγωνιστή της στο μέλλον: της Κίνας. Όταν η Κίνα επέδειξε στον κόσμο την αποτελεσματικότητα των νέων αντιδορυφορικών πυραύλων της, οι ΗΠΑ, με τις εκατοντάδες πυρηνικές κεφαλές να

⁴ (ΣΤΜ) *cordon sanitaire*. Υγειονομική ζώνη ή ταινία, ζώνη υγειονομικής προστασίας.

στοχεύουν στην Κίνα, μούγκρισε για την υποκρισία των αξιώσεων της Κίνας για “ειρηνική εμφάνιση” στον παγκόσμιο στίβο.

Χρειάζεται να αναφερθώ στη Μέση Ανατολή; Υποστήριξη μέχρι τέλους του Ισραήλ, υποστήριξη της (εκ των υστέρων ολιγόζωης) αντισυριακής “Επανάστασης των Κέδρων” στο Λίβανο, στενές σχέσεις με την Τουρκία, χώρα-μέλους του Νάτο, ως αντίβαρο στο Ιράν. Οι ΗΠΑ έχουν περισσότερο στρατιωτικό υλικό στο Κατάρ, ένα κρατίδιο του Κόλπου, από κάθε άλλη χώρα, με την εξαίρεση ίσως της Γερμανίας.

Περιορίστηκα ως τώρα στο στρατιωτικό επίπεδο και το επίπεδο αποτροπής επαναστάσεων, εξαιρώντας τους μικρότερους ιμπεριαλισμούς της Ευρώπης και της Ιαπωνίας. Ας μην ξεχνούμε ακόμη τις 200 και πλέον πολυεθνικές, οι περισσότερες αμερικανικές, οι οποίες νέμονται τη μερίδα του λέοντος (και πρόκειται για μερίδα που αυξάνεται) της παγκόσμιας παραγωγής.

Στα παραπάνω μπορούμε να προσθέσουμε την επίδραση που ασκούν οι ΗΠΑ μέσω “διεθνών” οργανισμών όπως ο ΟΗΕ, το ΔΝΤ [Διεθνές Νομισματικό Ταμείο] και η Παγκόσμια Τράπεζα. Οι δυο τελευταίοι επιβάλλουν προγράμματα “δομικής προσαρμογής” σε πάνω από 100 αναπτυσσόμενες χώρες, παράγοντας έτσι πάνω από 60 αποτυχημένα ή ημι-αποτυχημένα κράτη· μπορούμε να προσθέσουμε το “γεγονός” ότι η αναλογία των εισοδημάτων ανάμεσα στη Δύση και τον αναπτυσσόμενο κόσμο έχει αυξηθεί κατά πολύ τα τελευταία 30 χρόνια, παρά τη σημαντική ανάπτυξη χωρών όπως η Κίνα, η Βραζιλία, και πιο πρόσφατα η Ινδία. Δεν αποτελεί μυστικό ότι αυτή η στρατιωτική υπερεπέκταση που περιγράψαμε πιο πάνω είναι η νέα έκδοση των φημισμένων κανονιοφόρων πλοίων του παρελθόντος για την επιβολή του Νόμου του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Το Κεφάλαιο, αν εξαιρέσουμε τη φαντασίωση της “ελεύθερης αγοράς”, δε μπορεί να υπάρξει χωρίς κράτος και χωρίς τα “ειδικά σώματα των ένοπλων ανδρών”, τα οποία, όταν χρειάζεται, συλλέγουν τα χρέη για λογαριασμό του κράτος.

Κάποιοι σκεπτικιστές έχουν την εξής απορία: τι μπορεί να σημαίνει ο ιμπεριαλισμός όταν μια χώρα όπως η Κίνα, το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα της οποίας ανέρχεται στα 1200 δολάρια ετησίως, έχει δανείσει στη “μία και μόνη υπερδύναμη” ένα ποσό που πλησιάζει ταχύτατα τα 2 τρις δολάρια. Αυτό το ζήτημα μάς επιστρέφει στο Λένιν και τη Λούξεμπουργκ.

Στο εξαιρετικό βιβλίο του Michael Hudson, *Super-Imperialism* (1972· νέα έκδοση 2002) διερευνάται αυτό το ερώτημα και του δίνεται μια απάντηση. Ο Hudson δείχνει ότι ο ιμπεριαλισμός των ΗΠΑ δεν ακολούθησε το μοντέλο του Λένιν (το οποίο είχε ανέκαθεν ελλείψεις) μετά το 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο, παρά τελειοποίησε τη στρατηγική της “διαχείρισης της αυτοκρατορίας δια της πτώχευσης”. Το 1 με 2 τρις δολάρια που βρίσκονται αποθηκευμένα στην Τράπεζα της Κίνας δεν είναι παρά πράσινα κομματάκια χαρτί που έχουν ανταλλαχθεί για πραγματικά κινεζικά αγαθά, τα οποία έχουν παραχθεί από την εκμετάλλευση των Κινέζων εργατών. Κομματάκια χαρτί που μετά ξαναδανείζονται στον “Αμερικανό καταναλωτή” ούτως ώστε να μπορέσει να αγοράσει αυτά τα [κινεζικά] αγαθά. Δεν υπάρχει καμία σοβαρή περίπτωση αυτά τα χρήματα να αποπληρωθούν, ιδιαίτερα αν περάσει η πολιτική των ιθυνόντων των ΗΠΑ και η Κίνα ανατιμήσει το νόμισμά της στο επιθυμητό επίπεδο των 4 renminbi = 1 δολάριο, κόβοντας έτσι στο μισό την αξία των αποθεμάτων της. Οι Ιάπωνες, που είδαν την αξία των αποθεμάτων τους σε δολάρια να μειώνεται μετά τη διάλυση του συστήματος Bretton Woods το 1971, θα μπορούσαν ίσως να διδάξουν ένα δυο πράγματα στους Κινέζους (οι Κινέζοι γνωρίζουν ότι το διακύβευμα είναι εξαιρετικής σοβαρότητας, και έχουν συζητήσει δημοσίως το ζήτημα).

Τώρα που ξεμπερδέψαμε με τα τρέχοντα στρατιωτικά και γεωπολιτικά ζητήματα για τα οποία θα μπορούσε να μιλήσει και ένας οποιοσδήποτε αριστεριστής του σωρού, ας προχωρήσουμε στα “βαθιά” οικονομικά ζητήματα.

Οι σύγχρονοι σκεπτικιστές, καθώς και όσοι πάσχουν από μια μορφή εκούσιας αμνησίας, ρίχνουν τη *Συσώρευση του Κεφαλαίου* της Ρόζας Λούξεμπουργκ στον ίδιο κάλαθο

αχρήστων της ιστορίας με τον *Ιμπεριαλισμό* του Λένιν. Παρά τις μικρές ελλείψεις της (τις οποίες θα συζητήσουμε σε λίγο), η Ρόζα είχε απόλυτο δίκιο για τη μονιμότητα της πρωταρχικής συσσώρευσης —που σχεδόν ταυτίζεται με τον ιμπεριαλισμό— στον καπιταλισμό. Η πρωταρχική συσσώρευση έχει το νόημα μιας συσσώρευσης που παραβιάζει τον καπιταλιστικό “νόμο της αξίας” δηλ. συμβαίνει σε συνθήκες απουσίας ανταλλαγής ισοδύναμων, ξεκινώντας από το άδειασμα της επαρχίας της Αγγλίας κατά την πρώιμη σύγχρονη ιστορία (από τον 16^ο ως τον 19^ο αιώνα) μέσω διαδικασιών που σήμερα θα ονομάζαμε “οικονομικές μεταρρυθμίσεις”.⁵

Μεγάλο κομμάτι της μαρξιστικής οικονομικής θεωρίας (κάτι το οξύμωρο για τη μαρξιστική κριτική της πολιτικής οικονομίας, ένα εγχείρημα που έχει διαφορετικό “αντικείμενο” από τις “οικονομικές σπουδές”) της δεκαετίας του ‘70 αλλά και κάποιοι τωρινοί συγγραφείς εστιάζουν στις μαθηματικές σχέσεις που υπάρχουν στο πρώτο μέρος του 3^{ου} τόμου του Κεφαλαίου για να περιγράψουν κατάλληλα τη θεμελιώδη αιτία της καπιταλιστικής κρίσης. Αν και αυτά τα κεφάλαια που αναφέρονται στη πτώση του κέρδους είναι σημαντικά, κάνουν τη σημαντική υπόθεση ότι οι συγκεκριμένες διαδικασίες της κοινωνικής αναπαραγωγής στις οποίες αναφέρονται αναπαράγονται πραγματικά. (Κοινωνική αναπαραγωγή, με λίγα λόγια, είναι από τη μια μεριά η αντικατάσταση, αν όχι επέκταση, των φθαρμένων μηχανών, πρώτων υλών και υποδομών, και από την άλλη, η δυνατότητα του εργατικού πληθυσμού να αναθρέψει μια μελλοντική γενιά ανθρώπων ικανών να εργαστούν με τη σύγχρονη τεχνολογία.)

Η Λούξεμπουργκ ανασκεύασε τα επιχειρήματα αυτών που άσκησαν κριτική στο αριστούργημά της του 1913 σε ένα έργο που ονομάζεται *Αντι-Κριτική* (*Anti-Kritik*). Σ’ αυτό το κείμενο (και εδώ είμαι μαζί της 100%) υποστήριξε ότι δεν έχουμε να κάνουμε με μαθηματικά προβλήματα, αλλά με τη συγκεκριμένη ανάλυση πραγματικών διαδικασιών. Όταν, εντός της παγκόσμιας διαίρεσης της εργασίας το δυτικό κεφάλαιο απομυζά τριτοκοσμική εργατική δύναμη της οποίας το κόστος αναπαραγωγής δεν έχει πληρώσει, είτε αυτό συμβαίνει στην Ινδονησία είτε στο Λος Άντζελες, μιλάμε για πρωταρχική συσσώρευση. Όταν το κεφάλαιο λεηλατεί το φυσικό περιβάλλον και δεν πληρώνει το κόστος αυτής της καταστροφής, μιλάμε για πρωταρχική συσσώρευση. Όταν το κεφάλαιο ισοπεδώνει καπιταλιστικές εγκαταστάσεις και υποδομές (η ιστορία μεγάλου μέρους των οικονομιών των ΗΠΑ και της Αγγλίας από το ‘60), μιλάμε για πρωταρχική συσσώρευση. Όταν το κεφάλαιο πληρώνει τους εργάτες μη-αναπαραγωγικούς μισθούς (μισθούς που είναι πολύ χαμηλοί για να παραχθεί μια νέα γενιά εργατών), και τότε πρόκειται για πρωταρχική συσσώρευση. Ο Λένιν δε συζήτησε ποτέ αυτά τα πράγματα (αν θυμάμαι καλά, δεν αναφέρει ούτε μια φορά τον όρο κοινωνική αναπαραγωγή), όμως η Ρόζα Λούξεμπουργκ έχει αφιερώσει ένα ολόκληρο βιβλίο γι’ αυτό το ζήτημα. Όσο για τους κριτικούς που με ένα αυτάρεσκο νεύμα θέλουν να βάλουν στην άκρη αυτές τις “παλιές” ιδέες, το μόνο που έχω να πω είναι ότι αυτοί χάνουν.⁶

⁵ Ο “νόμος της αξίας” ήταν μέρος της ποιοτικής ρήξης του Μαρξ με την κλασική πολιτική οικονομία του Σμιθ και του Ρικάρντο. Και οι τρεις έδωσαν έμφαση στην κεντρικότητα του κοινωνικά αναγκαίου χρόνου που απαιτείται για την παραγωγή ενός εμπορεύματος, όμως ο Μαρξ ερμήνευσε το ζήτημα αρκετά διαφορετικά. Όλοι ήταν σύμφωνοι στην απόρριψη της εξαπάτησης και των αυθαίρετων αυξήσεων των τιμών για την εξήγηση του κέρδους, όμως ενώ οι Σμιθ και Ρικάρντο δε μπορούσαν να εξηγήσουν αλλιώς το καπιταλιστικό κέρδος, ο Μαρξ έδειξε ότι η προέλευσή του βρίσκεται στον χρόνο που εργάζεται ο εργάτης κάθε μέρα πέρα από την αξία της εργατικής του δύναμης. Κατοπινότερες θεωρίες του “μονοπωλιακού καπιταλισμού”, με διασημότερη τη θεωρία του Λένιν, ξεφορτώθηκαν τον νόμο της αξίας και τον κοινωνικά αναγκαίο χρόνο σαν φαινόμενα της εποχής του Μαρξ, φαινόμενα που ο καπιταλισμός ξεπέρασε από μόνος του.

⁶ Από διάφορες μεριές έχουν εκφραστεί αντιρρήσεις στη χρησιμοποίησή μου του όρου “πρωταρχική συσσώρευση” για το σύγχρονο καπιταλισμό, με την αιτιολογία ότι για το Μαρξ ο όρος σήμαινε τον αρχικό διαχωρισμό των παραγωγών από τα μέσα παραγωγής. Θέλω απλώς να πω ότι αν ο όρος “πρωταρχική συσσώρευση” σχετίζεται μόνο με αυτόν τον αρχικό διαχωρισμό του 16ου-17ου αιώνα, τότε θα πρέπει να αναπτύξουμε έναν άλλο όρο για να περιγράψουμε τις μορφές καπιταλιστικής λεηλασίας (σε αντίθεση με το κέρδος που προκύπτει από την “κανονική” εκμετάλλευση). Πέρα από τη Λούξεμπουργκ, υιοθετώ επίσης αυτή τη

Το πρόβλημα είναι ότι η σύγχρονη διεθνής αριστερά έχει κληρονομήσει από τα χρόνια ακριβώς πριν και μετά τον 1^ο Παγκόσμιο Πόλεμο ένα θεωρητικό υπόβαθρο, το οποίο τώρα πια είναι κυρίως μια προβληματική “διάθεση”, στο οποίο υπόβαθρο η λαθεμένη και ξεροκέφαλη άποψη του Λένιν, εκχυδαϊσμένη επιπλέον από δεκαετίες σταλινικών, μαοϊκών, τριτοκοσμικών και τώρα “εναλλακτικο-παγκοσμιοποιητικών” [alterglobalism] διαστρεβλώσεων, έχει επισκιάσει ολοκληρωτικά τις απόψεις της Λούξεμπουργκ, κυρίως στην αναπαράσταση της εργατικής τάξης των αναπτυγμένων καπιταλιστικών τομέων (που παραμένει κατά τη γνώμη μου η κύρια δύναμη που μπορεί να υπερβεί θετικά τον καπιταλισμό) σαν μια ποσότητα αμελητέα εντός των διεθνών προοδευτικών δυνάμεων.

Η ιμπεριαλιστική θεωρία του Λένιν και οι μπάσταρδοι απόγονοί της έφτασαν στο μέγιστο της επιρροής τους κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70, όταν οι διάφοροι εθνοαπελευθερωτικοί αγώνες (Αλγερία, Ινδοκίνα, Αγκόλα, Μοζαμβίκη) και η Επανάσταση της Κούβας είχαν δημιουργήσει έναν “τριηπειρωτικό” αστερισμό, που έμοιαζε να επαληθεύει την πρόβλεψη ότι ο μόνος δρόμος για τις υπανάπτυκτες χώρες ήταν ο “σοσιαλισμός”. Αυτός ο αναβρασμός έφτασε στο απόγειό του τη περίοδο της διάσκεψης του Bandung (Ινδονησία) των χωρών που δεν είχαν διαλέξει πλευρά στο ψυχρό πόλεμο, διάσκεψη στην οποία συμμετείχαν αντιαποικιακές μορφές όπως ο Nkrumah (Γκάνα), Sukarno (Ινδονησία), Nehru (Ινδία), και Nasser (Αίγυπτος). Δυστυχώς, τα γραφειοκρατικά καθεστώτα που θριάμβευαν στις αναπτυσσόμενες χώρες των τριών ηπείρων δεν ήταν σοσιαλιστικά, και η δυτική εργατική τάξη, που θα μπορούσε να τα απαλλάξει από τον ιμπεριαλισμό που έφραζε το δρόμο τους, ήταν απύσχα στο ραντεβού. Αυτή η τριτοκοσμική κοσμοθεωρία έγινε κομμάτια όταν το 1978-79 η Καμπότζη, το Βιετνάμ και η ΕΣΣΔ, χώρες δηλαδή που κατά καιρούς είχαν φορέσει το μανδύα του “αντιιμπεριαλισμού”, έφτασαν κοντά στο να πολεμήσουν ...ανάμεταξύ τους. Εκείνο που ακολούθησε αυτήν την πανωλεθρία ήταν ο θρίαμβος της νεοφιλελεύθερης “ομοφροσύνης με την Ουάσιγκτον” κατά την οποία το παλιό μοντέλο της κρατικοκεντρικής ανάπτυξης κηρύχθηκε μη-βιώσιμο. Κατά τη διάρκεια αυτής της “ομοφροσύνης”, γίναμε μάρτυρες μιας επίθεσης τόσο ενάντια στη δυτική εργατική τάξη όσο και ενάντια στο παλιό “αντιιμπεριαλιστικό” μπλοκ.

Επικαλέστηκα τη θεωρία της Ρόζας Λούξεμπουργκ ως το θεωρητικό υπόβαθρο που βρίσκεται πιο κοντά στη δική μου ερμηνεία του Μαρξ πρώτα απ’ όλα επειδή εστιάζει, εντός και εκτός του καθαρού [pure] καπιταλιστικού συστήματος (δες πιο κάτω) στην προβληματική της αναπαραγωγής και μη-αναπαραγωγής. Όμως όπως αναφέρω πιο πάνω, το πλαίσιο που χρησιμοποιώ έχει κάποιες διαφορές από το δικό της. Κάπου εδώ επιβάλλεται μια διασαφήνιση. Όπως θα δούμε, το πλαίσιο της Λούξεμπουργκ είναι σχετικότερο με τα φαινόμενα του ιμπεριαλισμού και “αντιιμπεριαλισμού” της μεταπολεμικής εποχής.

Ας ξαναδούμε τώρα κάποια πράγματα που θεωρώ βασικά, αν και αυτό δεν είναι πάντα προφανές. Με αυτόν τον τρόπο θα πάμε από τη σύγχρονη ιστορία στην αφηρημένη θεωρία και πίσω. Έτσι θα δούμε το παρόν με διαφορετικό τρόπο. Όμως για να το κάνουμε αυτό χρειάζεται να εξετάσουμε κάποιες βασικές ιδέες του Καρλ Μαρξ.

χρήση του όρου από το επιχείρημα (στο “Νέα Οικονομική Θεωρία”) του σοβιετικού θεωρητικού της αριστερής αντιπολίτευσης Πρεομπραζένσκου για τη “σοσιαλιστική πρωταρχική συσσώρευση” της δεκαετίας του 1920: η οργανωμένη διαχείριση της μείωσης του πληθυσμού της ρωσικής αγροτιάς δια της πώλησης βιομηχανικών προϊόντων σε υψηλές τιμές και της αγοράς των αγροτικών αγαθών σε χαμηλές. (Ας μην εκτρέψει την προσοχή μας το ατυχές αποτέλεσμα αυτής της στρατηγικής). Θα ξαναπώ ότι όταν το κεφάλαιο αλληλεπιδρά με τη φύση και τους μικροπαραγωγούς έξω από τη σχέση της μισθωτής εργασίας, όταν πιέζει μισθούς και δαπάνες κάτω από το κόστος αναπαραγωγής της τους εντός της σχέσης τους, τότε παραβιάζει την “ανταλλαγή των ισοδυνάμων” που για το Μαρξ ήταν το “ευριστικό” [heuristic] πλαίσιο για να διαχωρίσει το καπιταλιστικό κέρδος και η συσσώρευση από την κερδοσκοπία, το μονοπώλιο, την πώληση πάνω από την αξία του αγαθού και άλλες λαθεμένες εξηγήσεις του κέρδους. Αν δεν επιθυμούμε να αποκαλέσουμε αυτή την μη-αναπαραγωγή “πρωταρχική συσσώρευση”, κανένα πρόβλημα. Ας δεχτούμε πρώτα την ύπαρξη αυτών των φαινομένων, και την αυξημένη τους σημασία (τουλάχιστον απ’ τη δεκαετία του 1970), καθώς και το ότι είναι απολύτως απαραίτητα για το σύστημα.

Ο 1^{ος} και το μεγαλύτερο μέρος του 2^{ου} τόμου του Κεφαλαίου είναι μια φαινομενολογία ενός κλειστού καπιταλιστικού συστήματος στο οποία υπάρχουν μόνο καπιταλιστές και μισθωτοί εργάτες, και η εστίαση πέφτει σε μια μοναδική εταιρία. Όταν, στο τελευταίο μέρος του 2^{ου} τόμου ο Μαρξ αλλάζει την εστίαση στο “ολικό κοινωνικό κεφάλαιο” και τη διευρυνόμενη αναπαραγωγή, προχωρεί πέρα από αυτό το ευριστικό μοντέλο.⁷

Αυτή η οροθέτηση της αλληλεπίδρασης του “καθαρού συστήματος” (καπιταλιστές και μισθωτοί εργάτες) από τη μια μεριά με το τεράστιο πλήθος των μη-παραγωγικών καταναλωτών που ζουν από υπεραξία που δεν παράγουν οι ίδιοι, δηλαδή με το λεγόμενο τομέα FIRE [FIRE: Finance-Insurance-Real Estate] (Χρηματοπιστωτικό σύστημα, Ασφαλίσεις, Κτηματομεσίτες), ο οποίος περιλαμβάνει τους κρατικούς λειτουργούς, τα διευθυντικά στρώματα, το στρατιωτικό τομέα, το σωφρονιστικό σύστημα και την επιβολή του νόμου, και από την άλλη με τη φύση και τους μικροπαραγωγούς (σήμερα κυρίως στον Τρίτο Κόσμο) είναι θεμελιώδης για τη θεωρητική διαύγεια. Κανένα από τα προαναφερθέντα κοινωνικά στρώματα δεν αναφέρεται στον 1^ο και 2^ο τόμο του Κεφαλαίου, εκτός από μερικές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και τα σημαντικά κεφαλαία στη μέση του 2^{ου} τόμου που έχουν σαν θέμα την ασφάλιση, τα λογιστικά βιβλία, και τα υπόλοιπα “πλαστά κόστη” της παραγωγής. Το κεφάλαιο είναι ένας κύκλος στον 1^ο και 2^ο τόμο με την απλή αναπαραγωγή, δηλ. την αφηρημένη υπόθεση της “μηδενικής ανάπτυξης”, μια σπείρα στη διευρυνόμενη αναπαραγωγή, ή ένα εμπόρευμα, είτε του Τομέα I (αυτόν που ο Μαρξ όρισε ως παραγωγή μηχανών) είτε του Τομέα II (καταναλωτικά αγαθά) (ένα τεθωρακισμένο ή ένας κατευθυνόμενος πύραυλος δεν ανήκουν σε κανέναν από τους δυο τομείς, είναι όμως έξοδο της καπιταλιστικής τάξης) το οποίο δεν ολοκληρώνει το κύκλωμα, δηλ. δεν καταναλώνεται παραγωγικά στον Τομέα I (νέα μέσα παραγωγής) ή στον Τομέα II (νέα εργατική δύναμη), και έτσι παύει να είναι κεφάλαιο. Αυτοί οι ορισμοί, που έχουν τόσο περιφρονηθεί από τις δεσποζουσες θεωρίες των “οικονομικών σπουδών”, και κατά τρόπο που προκαλεί την έκπληξη, έχουν τύχει πολύ λίγης προσοχής ακόμα και από κάποιους αυτοαποκαλούμενους μαρξιστές, μας επιτρέπουν να επαναπροσδιορίσουμε τη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία και να κάνουμε ξεκάθαρο το διαχωρισμό ανάμεσα στον πραγματικό πλούτο και τα κόστη που είναι απλώς κόστη διατήρησης της υφιστάμενης κατάστασης.⁸

Ένα άλλο μεγάλο προτέρημα της Ρόζας Λούξεμπουργκ είναι η έμφαση που δίνει στο ότι ο καπιταλισμός είναι ένας μεταβατικός τρόπος παραγωγής ανάμεσα στην ευρωπαϊκή φεουδαρχία και το σοσιαλισμό. Αυτό μοιάζει με ταυτολογία, αλλά έχει σημασία. Ερευνώντας την άνοδο και την πτώση της κλασικής πολιτικής οικονομίας από τους Φυσιοκράτες στη ρικαρντιανή σχολή, η Λούξεμπουργκ επισημαίνει ότι μόνο ένας σοσιαλιστής (δηλ. ο Μαρξ) κατάφερε και έλυσε το πρόβλημα της προέλευσης του κέρδους και της διευρυνόμενης αναπαραγωγής. Για να το πούμε ξεκάθαρα: ο καπιταλισμός πρέπει να ιδωθεί ως ένας αναγκαστικά ατελής, μεταβατικός τρόπος παραγωγής, ο οποίος επιβίωσε και επιβιώνει λεηλατώντας τους προκαπιταλιστικούς τρόπους παραγωγής, και του οποίου η πλήρης κρίση είναι ορατή καθ’ ολοκληρίαν μόνο σε κάποιον που βλέπει “πέρα” από αυτόν. Ο καπιταλισμός είναι λοιπόν ένα σύστημα στο οποίο καμιά οπτική γωνία με πρακτική σημασία, είτε του ατομικού καπιταλιστική, του ολικού κοινωνικού κεφαλαίου, ή τέλος της εργατικής δύναμης ως εμπόρευμα (η τάξη καθ’ αυτήν), δε μπορεί να είναι “συγκεκριμένα καθολική”, δηλ. ικανή να

⁷ Η “διευρυνόμενη αναπαραγωγή” αναφέρεται στην κανονική καπιταλιστική συσσώρευση, κατά την οποία ένα μέρος της ετήσιας υπεραξίας επανεπενδύεται σε καινούργιες μηχανές και εργατική δύναμη, σε αντίθεση με την ευριστική “απλή αναπαραγωγή” του μεγαλύτερου μέρους του 1ου και 2ου τόμου, στην οποία η διέυρυνση μπαίνει τεχνητά σε παρένθεση.

⁸ Στον 3ο τόμο του Κεφαλαίου ο Μαρξ παρουσιάζει εκείνα τα τμήματα της αστικής τάξης που αντλούν το εισόδημά τους από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τις ενοικιάσεις, όμως οι μάζες που σήμερα βρίσκονται έξω από το “καθαρό σύστημα” στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, όπως οι εργαζόμενοι στον τομέα FIRE, οι δημόσιοι υπάλληλοι ή τα εταιρικά διευθυντικά στρώματα υπάρχουν υπόρρητα στο Κεφάλαιο. Αυτό δε σημαίνει βέβαια, ότι σήμερα είναι λιγότερης σημασίας.

δράσει πρακτικά πάνω στα πραγματικά προβλήματα. Όλες οι οπτικές γωνίες βρίσκονται “εντός” του συστήματος, συμπεριλαμβανομένης και της οπτικής γωνίας των αγώνων που διεξάγει η τάξη-καθ’αυτην, και αποτελούν “άρνηση της άρνησης”. Μόνο η προοπτική που έχει εποπτεία του πριν και του πέραν του καπιταλισμού μπορεί να είναι μια “αυτοσυντηρούμενη θετικότητα” με ένα καθολικό (τάξη δι’εαυτήν) πρόγραμμα. Από τους Ιταλούς πειρατές του 11^{ου} αιώνα ως το σκλαβοπάζαρο της Δομινικανικής Δημοκρατίας ή της Βραζιλίας σήμερα, ο καπιταλισμός ουδέποτε σταμάτησε να “ληηλατεί” εργατική δύναμη και πόρους έξω από το κλειστό (1^{ος} και 2^{ος} τόμος) σύστημα ανταλλαγής ισοδύναμων. Για τη Λούξεμπουργκ η συνεχής ύπαρξη της λεηλασίας μη-καπιταλιστικών πηγών πλούτου από το κεφάλαιο οδηγεί επίσης στην πιθανότητα ενός βάρβαρου τέλους (τέλος του οποίου ο μεσοπολεμικός φασισμός δεν ήταν παρά μια πρόγευση), αν δεν ξεπεραστεί θετικά από την προλεταριακή επανάσταση.

Το επόμενο σημείο, και πρόκειται για κάτι θεμελιώδες, είναι ότι το κεφάλαιο δεν εμφανίζεται στους καπιταλιστές ως “αυτοδιευρυνόμενη αξία” ή “κοινωνική σχέση παραγωγής” (θεμελιώδεις όροι του Μαρξ, οι οποίοι δεν έχουν κανένα πρακτικό νόημα ή καν ύπαρξη για τις οπτικές γωνίες —τις “αρνήσεις της άρνησης”— εντός του συστήματος): εμφανίζεται στους καπιταλιστές ως τίτλοι ιδιοκτησίας, δηλ. ως κέρδος, τόκος και ενοίκιο γης, των οποίων η αξία καθορίζεται στην πορεία ενός επιχειρηματικού κύκλου όχι από τα λεπτά σημεία των αρχικών κεφαλαίων του 3^{ου} τόμου αλλά ως κεφαλαιοποίηση μιας αναμενόμενης μελλοντικής χρηματικής ροής. Ο Μαρξ παρουσιάζει φυσικά τέτοιους τίτλους —μετοχές, ομολογίες, ενοικιάσεις— πριν όμως έχει παρουσιάσει το ευριστικό “καθαρό σύστημα”, το έχει θέσει σε κίνηση στα τελικά κεφάλαια του 2^{ου} τόμου (διευρυνόμενη αναπαραγωγή), και έχει συζητήσει τον καθορισμό της τιμής και του ποσοστού το κέρδους στην αρχή του 3^{ου} τόμου. Το κεφάλαιο όπως το γνωρίζουν οι καπιταλιστές, συμπεριλαμβανομένων όλων των νέων “χρηματοπιστωτικών προϊόντων” της τελευταίας 25ετίας όπως τα παράγωγα και τα hedge funds, είναι δικαιώματα [liens] επί της ολικής χρηματικής ροής, η οποία εντέλει αναπαριστά την ολική υπεραξία όπως παράγεται από το “καθαρό σύστημα” και όπως συμπληρώνεται από λεηλασία (μη-αναπαραγωγική ανταλλαγή) προερχόμενη από το εξωτερικό —αλλά τελικά και από το εσωτερικό— του συστήματος. Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι για μακρές περιόδους ενός καπιταλιστικού κύκλου αυτά τα “δικαιώματα” μπορούν να αποκλίνουν κατά πολύ από τους καθορισμούς της τιμής/αξίας που σε τελική ανάλυση ρυθμίζουν τη χρηματική ροή, μέχρις ότου να υποτιμηθούν και να ξεφουσκώσουν στο περιοδικό κραχ.

Όμως η πηγή του ολικού κέρδους / ολικής υπεραξίας είναι ένα εμπειρικό ζήτημα, το οποίο δε μπορεί να λυθεί προσφεύγοντας σε κάποια εκδοχή της “μεταμόρφωσης της αξίας σε τιμές” (ένα σημαντικό αλλά υπερτονισμένο θέμα ανάμεσα στους μαρξιστές ακαδημαϊκούς) ή στις πιθανές ελλείψεις του σχήματος της αναπαραγωγής του 2^{ου} τόμου. Αναπαράγονται οι καπιταλιστικές δομές (μέσα παραγωγής, υποδομές) και η εργατική δύναμη ή όχι; Αυτή η ερώτηση μάς μεταφέρει διαμιάς από το πεδίο της καθαρής θεωρίας στη συγκεκριμένη ιστορική λειτουργία του συστήματος.

Η σχέση ανάμεσα στην αξία μυριάδων καπιταλιστικών τίτλων και την υπεραξία και λεηλασία από τις οποίες προκύπτουν δεν είναι φυσικά αυθαίρετη.

Ας επιστρέψουμε στο καθαρό σύστημα, που έχει μόνο καπιταλιστές και εργάτες, χωρίς τράπεζες, χωρίς άλλους παραμορφωτικούς “τίτλους ιδιοκτησίας”. Ας φανταστούμε ακόμη ότι ολόκληρος ο κόσμος είναι καπιταλιστικός και ότι τα πάντα ανταλλάσσονται στην αξία τους. Σε έναν τέτοιο κόσμο, με την παραγωγικότητα να αυξάνεται, μια όλο και μεγαλύτερη μάζα κεφαλαίων τίθεται σε κίνηση από όλο και μικρότερη ποσότητα ζωντανής εργασίας, η εκμετάλλευση της οποίας είναι (για το Μαρξ) η πηγή κάθε κέρδους. Οπότε, με πολλά σκαμπανεβάσματα, το ποσοστό του κέρδους που χρειάζεται για να διατηρηθούν όλοι αυτοί οι τίτλοι μειώνεται, και αν δεν συμπληρωθεί κατάλληλα από αυτό που έχω ονομάσει “ληηλασία”, μειώνεται ιστορικά.

Όμως, όπως επισημαίνει η Λούξεμπουργκ στην Αντι-Κριτική της, η πτώση του ποσοστού του κέρδους δεν οδηγεί τους καπιταλιστές “να παραδώσουν τα κλειδιά των εργοστασίων τους στους εργάτες”. Το θεωρητικό της πλαίσιο της επέτρεψε να δει πως ο καπιταλισμός, προσανατολιζόμενος όλο και περισσότερο προς την πρωταρχική συσσώρευση και την μη-αναπαραγωγή, τελικά θα καταστρέψει την κοινωνία —βαρβαρότητα, με τα λόγια της, “αμοιβαία καταστροφή των ανταγωνιζόμενων τάξεων”, όπως το έθεσε το Κομμουνιστικό Μανιφέστο στα 1847. Είναι μια προφητεία που σήμερα βλέπουμε να παίρνει σάρκα και οστά μπροστά στα μάτια μας.

Το κεφάλαιο για το Μαρξ (και εδώ ανοίγουμε μια διάσταση του ζητήματος που δεν έχει συζητηθεί από την Λούξεμπουργκ) μέσα από τους μυριάδες καπιταλιστές που κυνηγούν το κέρδος καταλήγει να καταστρέψει τον εαυτό του, γίνεται το ίδιο του το όριο, ωθώντας τις παραγωγικές δυνάμεις μέχρι το σημείο όπου ο κοινωνικά αναγκαίος χρόνος αναπαραγωγής, έτσι όπως βασίζεται στην αξία αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης, δε μπορεί πια να λειτουργήσει ως “μονάδα μέτρησης”⁹, ως κοινός παρονομαστής, μέσα στην καθημερινή λειτουργία του συστήματος. Το κεφάλαιο έχει ανάγκη από ζωντανή εργασία για να ζήσει, και από το να είναι η αξία της εργατικής δύναμης η μονάδα μέτρησης. Ταυτόχρονα, το ίδιο το κεφάλαιο μέσω των καινοτομιών αποβάλλει τη ζωντανή εργασία από την παραγωγική διαδικασία υποσκάπτοντας έτσι τη μονάδα μέτρησής του. Αυτή είναι η θεμελιώδης αντίφαση του καθαρού μοντέλου.

Σίγουρα αυτό το καθαρό μοντέλο δεν υπήρξε και δε θα υπάρξει ποτέ. Όπως ξέρουμε, τίτλοι ιδιοκτησίας (δικαιώματα σε κέρδος, τόκους, ενοίκιο γης), κεντρικές τράπεζες που ρυθμίζουν τις αγορές αυτών των τίτλων, καθώς και ένα κράτος που επιβάλλει την ύπαρξη τέτοιων τίτλων προϋπήρξαν του πλήρους θριάμβου του καπιταλισμού, δηλ. της μεταμόρφωσης των μέσων παραγωγής και της εργατικής δύναμης σε εμπορεύματα ως κυρίαρχης πηγής πλούτου.

Αμέσως μόλις προσθέσουμε αυτούς τους τίτλους στο καθαρό μοντέλο, όπως κάνει ο Μαρξ στη μέση και το τέλος του 3^{ου} τόμου του Κεφαλαίου, βλέπουμε μια διαφορετική εικόνα. Ακριβώς εξαιτίας αυτών των τίτλων καθώς και της ικανότητας του καπιταλισμού να λεηλατεί τους μη-καπιταλιστικούς πληθυσμούς και τη φύση, δεν παρατηρείται καμία μηχανική πτώση στο καπιταλιστικό ποσοστό του κέρδους κατά τους μακροχρόνιους κύκλους. Αυτοί οι τίτλοι τείνουν να εξισώνονται με την αξία που τους αναλογεί, ή να πέφτουν κάτω της, κυρίως προς το τέλος ενός κύκλου (λόγω αποπληθωρισμού) ή κατά την έναρξη ενός νέου. Η αποπληθωριστική κρίση λειτουργεί σαν μια μορφή “αναδρομικού σχεδιασμού” εξισορροπώντας ξανά τους καπιταλιστικούς τίτλους με το αντίστοιχο ποσοστό κέρδους που παρήχθη εντός του καθαρού συστήματος. Αυτό ήταν προφανές για τον 19^ο αιώνα, όταν μια τέτοια κρίση συνέβαινε κάθε δέκα χρόνια περίπου (1808- 1819- 1827- 1837- 1846- 1857- 1866- 1873, κτλ.). Είναι λιγότερο προφανές για την περίοδο μετά το 1914 όταν το κράτος άρχισε να προφυλάσσει πολύ πιο ενεργά τις καπιταλιστικές εκτιμήσεις από την απαξίωση [devalorization] μέσω τεχνικών που συνήθως σχετίζονται με τον “Κευνσιανισμό”. Βρισκόμαστε, στο 2007, εν τω μέσω της κατά πάσα πιθανότητα μεγαλύτερης χρηματοπιστωτικής φούσκας στην ιστορία του καπιταλισμού. Αυτό που ζούμε, ειδικά από τις αρχές της δεκαετίας του ‘70, είναι μια τεράστια επιχείρηση δημιουργίας μιας πιστωτικής πυραμίδας, επιχείρηση που διαχειρίζονται οι κεντρικές τράπεζες του κόσμου, με στόχο τη διατήρηση της αξίας των υπαρχόντων τίτλων, καθώς και τη μεταφορά μισθών και κεφαλαίου που δεν επενδύεται ούτε σε εγκαταστάσεις ούτε σε υποδομές ούτως ώστε να υποστηριχθούν αυτοί οι τίτλοι. Το τελευταίο φαινόμενο είναι αυτό που ονομάζω “αυτοκανιβαλισμό” του συστήματος: ο μηχανισμός της “πρωταρχικής συσσώρευσης” γυρίζει προς τα μέσα, γίνεται δηλ. μη-αναπαραγωγή, όπως ανέφερα πιο πάνω.

⁹ (ΣτΜ) *numeraire* στο κείμενο. Γενικό ισοδύναμο, μονάδα μέτρησης, μέτρο της αξίας.

Η Λούξεμπουργκ φυσικά δεν έζησε για να δει την αμερικανική ή τη γερμανική εκδοχή της ημιμόνιμης στρατιωτικής παραγωγής μετά το 1933, υποστηριζόμενης από τη φορολόγηση της εργατικής τάξης, κι ακόμα λιγότερο το σύστημα Bretton Woods (1944), με το οποίο η χρηματοπιστωτική αγορά της Αμερικής και το ίδιο το κράτος των ΗΠΑ απέκτησαν την δυνατότητα να αντλούν πλούτο από κάθε γωνιά του καπιταλιστικού κόσμου (πλην, μέχρι πρόσφατα, της Ρωσίας και της Κίνας) μέσα από έσοδα από το τύπωμα δολαρίων (κάτι που αργότερα χαρακτηρίστηκε ως το “δωρεάν γεύμα” που αποκτήθηκε από τη “διαχείριση της αυτοκρατορίας μέσω χρεωκοπίας” των ΗΠΑ). Και προφανέστατα, η σημασία των πιστώσεων αυξήθηκε στο χιλιaplάσιο από την εποχή της Λούξεμπουργκ, σαν ένας τρόπος επιμήκυνσης ενός επιχειρηματικού κύκλου, αφήνοντας αναλλοίωτες τις θεμελιώδεις αντιφάσεις του συστήματος.

Το συνεπαγόμενο τελικό στάδιο αυτής της διαδικασίας είναι, για μια ακόμη φορά, ο αυτοκανιβαλισμός του συστήματος, όταν και αν οι πηγές λεηλασίας εκτός του “κλειστού συστήματος” εξαντληθούν. Δεν έχουμε φτάσει να το δούμε αυτό σε δραματικές διαστάσεις για την περίπτωση της εποχής της αμερικανικής παγκόσμιας ηγεμονίας. Όμως η ιστορία μάς δίνει το παράδειγμα της ναζιστικής περιόδου στη Γερμανία όταν ο Hjalmar Schacht, υπουργός οικονομικών του Χίτλερ, προώθησε τη δημιουργία μια τεράστιας πυραμίδας χρεών για να χρηματοδοτηθεί ο επανεξοπλισμός της Γερμανίας το 1933-1938, κρατώντας τους πραγματικούς μισθούς στο 50% των επιπέδων του 1929. Η διαφορά ανάμεσα στη Γερμανία τότε και τις ΗΠΑ μέχρι τώρα είναι ότι η Γερμανία μετά την ήττα του 1918 είχε χάσει τις περισσότερες από τις πηγές εξωτερικής λεηλασίας, και άρα έπρεπε μετά το 1938 να κατακτήσει νέες στρατιωτικά.

Κάτι παρόμοιο θα μπορούσε να συμβεί στο αμερικανοκεντρικό σύστημα σήμερα, αν και όταν οι ΗΠΑ απωλέσουν την ικανότητά τους να αντλούν πλούτο από όλον τον κόσμο συσσωρεύοντας δολάρια. Θα μπορούσε κανείς, χωρίς υπερβολές, να δει την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ σήμερα σαν μια επέκταση σε παγκόσμιο επίπεδο της δυναμικής της γερμανικής επέκτασης υπό το Χίτλερ, αν εξαιρέσουμε —μέχρι τώρα— την ολική εσωτερική κατάρρευση της αμερικανικής κοινωνίας.

Συνεπώς θα “διόρθωνα” τη Λούξεμπουργκ στο βαθμό που οι εξωτερικές σχέσεις του “καθαρού συστήματος” δεν έχουν τόσο να κάνουν με την πώληση ενός πλεονασματικού προϊόντος κατά το μοντέλο της πώλησης βιομηχανικών προϊόντων σε ανεξάρτητους αγροκτήμονες ή αγρότες (παρά το ότι και αυτό λαμβάνει χώρα) όσο με τη σημαντικότερη κυκλοφορία μιας αυξανόμενης φούσκας πλασματικού κεφαλαίου μέσω διεθνών δανείων, με αντάλλαγμα την όποια λεία μπορούν να αρπάξουν από την εργατική δύναμη των μικροπαραγωγών ή τη φύση. Λέω πως αυτή η πλασματική φούσκα αρχικά δημιουργείται νομίμως εντός του καθαρού συστήματος, όπως αναλύεται στα μεσαία κεφάλαια του 3^{ου} τόμου. Αυτός είναι ο *αναγκαίος*, εσωτερικά δημιουργημένος λόγος που το σύστημα έχει ανάγκη από μόνιμη πρωταρχική συσσώρευση.

Ας δούμε γιατί συμβαίνει αυτό.

Ας επιστρέψουμε πίσω στο κλειστό σύστημα, στο οποίο έχουμε προσθέσει καπιταλιστικούς τίτλους, κεφαλαιοποιήσεις μιας αναμενόμενης χρηματικής ροής. Αυτοί οι τίτλοι πηγαίνουν μαζί με μια καπιταλιστική αγορά, μια κεντρική τράπεζα και το κράτος που μπορεί να την επιβάλλει, και τέλος με το κρατικό χρέος (όλα φαινόμενα του 3^{ου} τόμου).

Επειδή ο καπιταλισμός είναι ένα αναρχικό σύστημα (“ετερόνομο” κατά την ορολογία του Καντ), θα ήταν χίμαιρα μια πρακτική επί του ολικού κοινωνικού κεφαλαίου που θα κρατούσε αυτές τις κεφαλαιοποιήσεις (πιο άμεσα, τις μετοχές) σε αυστηρή αντιστοιχία με την αξία (τρέχον κόστος αναπαραγωγής) των εταιρικών ενεργητικών [assets] από των οποίων τη χρηματική ροή εξαρτώνται [οι κεφαλαιοποιήσεις]. Οι αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας, ιδίως αυτές που μεταδίδονται γρήγορα σε όλο το σύστημα, όπως η κατασκευή καναλιών και σιδηροδρόμων κατά τον 19^ο αιώνα, ή οι καινοτομίες στις μεταφορές και τις

επικοινωνίες των πρόσφατων δεκαετιών, δεν εγγράφονται αμέσως στην κεφαλαιοποιημένη αξία των εταιρικών ενεργητικών. Με το πέρασμα του χρόνου, αυτές οι καινοτομίες δημιουργούν μια πλασματική προσαύξηση “f” υπερτιμημένων κεφαλαιοποιήσεων (τίτλοι προς χρηματική ροή) η οποία πρέπει περιοδικά εξαφανιστεί σε μια αποπληθωριστική κατάρρευση, όπως συνέβη με τη τρέλα των dot.com [διαδικτυακές επιχειρήσεις/επενδύσεις] στη δεκαετία του ‘90 και τη χρηματοπιστωτική κατάρρευση των dot.com το 2000. Οι ρυθμιστικές δράσεις των κεντρικών τραπεζών στοχεύουν στο να προστατευθούν τουλάχιστον κάποιοι από τους κεφαλαιοποιημένους τίτλους από την απαξίωση (αποπληθωρισμός) που απαιτείται από την αυξημένη παραγωγικότητα της εργασίας. Χρηματοπιστωτικές αγορές, κεντρική τράπεζα και κρατικό χρέος είναι όλα φτιαγμένα για τη “διαχείριση” της αυξανόμενης δυσαρμονίας ανάμεσα στο σύνολο των τίτλων —τη φούσκα του πλασματικού κεφαλαίου— και την καθαρή αξία που έχουν αυτοί οι τίτλοι εντός του συστήματος για όσο περισσότερο χρόνο γίνεται. Βέβαια η επίσημη ιδεολογία δύσκολα θα έθετε το πρόβλημα τόσο ξερά.

Θα υποστήριζα λοιπόν ότι αυτή η δημιουργημένη στο εσωτερικό του συστήματος μάζα από αέρα κοπανιστό, το *πλασματικό κεφάλαιο* (πλασματικό σε σχέση με την πραγματική αξία αναπαραγωγής των εταιρικών ενεργητικών), είναι, περισσότερο από τα πραγματικά αγαθά, αυτό που εξάγεται ως αντάλλαγμα για τη λεηλασία. Όσο θα υπάρχει αρκετή λεία για να εξισορροπήσει αυτό το χάσμα, η συσσώρευση θα συνεχίζεται. Αυτή είναι η (ελάσσονα) διαφωνία που έχω με τη Λούξεμπουργκ.

Η φούσκα του πλασματικού κεφαλαίου στο σύγχρονο κόσμο είναι πρώτα απ’ όλα το τεράστιο (3-4 τρις δολάρια, σύμφωνα με τις τρέχουσες συντηρητικές εκτιμήσεις) δολαριακό έλλειμμα, δηλ. το καθαρό εξωτερικό χρέος των ΗΠΑ (11-12 τρις δολάρια που φυλάσσονται εκτός Αμερικής, μείον τα 8 τρις των υπερπόντιων μετοχών αμερικανικών συμφερόντων) το οποίο βρίσκεται κυρίως σε κεντρικές τράπεζες. Τα πάντα πρέπει να γίνουν, από την καπιταλιστική σκοπιά, για να αποφευχθεί ο αποπληθωρισμός του. Η αμερικανική κυβέρνηση ασχολείται με την υποτίμηση τη “διαχείριση της αυτοκρατορίας μέσω χρεωκοπίας”, και οι ξένοι κάτοχοι βρίσκονται ένα βήμα πριν τη διάβρωση των περιουσιακών τους στοιχείων. Όμως συνεχίζουν να παραχωρούν χρήμα στην κυβέρνηση των ΗΠΑ και τις αμερικανικές χρηματοπιστωτικές αγορές, αυξάνοντας έτσι το εσωτερικό χρέος των ΗΠΑ, την κατανάλωση, και τις εισαγωγές από τις χώρες-δανειστές των ΗΠΑ, επειδή η κατάρρευση του δολαρίου θα σημάνει και τη δική τους κατάρρευση, και ως τώρα δε βλέπουν άλλη εναλλακτική.

Αν τα παραπάνω είναι ορθά, τότε μας δίνουν μια άλλη εικόνα του ιμπεριαλισμού από τη θεωρία του Λένιν (η οποία υποστηρίζεται σήμερα από μυριάδες τροτσικιστές). Το πολιτικό ζήτημα για την αριστερά κατά τη γνώμη μου δεν είναι τόσο ο ιμπεριαλισμός, που πρέπει να θεωρείται κάτι το δεδομένο, αλλά η ιδεολογία του “αντιιμπεριαλισμού”, κατά την οποία ένας διάχυτος τρόπος σκέψης τύπου “Πόρτο Αλέγκρε/Παγκόσμιο Κοινωνικό Φόρουμ” συμπεριλαμβάνει τέτοιες “προοδευτικές” δυνάμεις όπως ο Ούγκο Τσάβες, η Χεζμπολάχ, η Χαμάς, οι Ιρανοί μουλάδες, οι Ταλιμπάν, η ιρακινή “αντίσταση”, και ίσως ο Κιμ Γιονγκ-Ιλ· χθες συμπεριελάμβανε το Σαντάμ Χουσεϊν. Οι εξελίξεις μετά το ‘45 και ιδίως μετά το ‘73 έχουν κάνει κάπως θαμπές τις γραμμές του παλιού “αντιιμπεριαλιστικού” οδικού χάρτη.

Βλέπουμε πως η παγκόσμια ηγεμονία των ΗΠΑ αποσυντίθεται γρηγορότερα από αυτό που γενικά εθεωρείτο δυνατό (θυμίζει την ταχύτητα κατάρρευσης του σοβιετικού μπλοκ). Τι θα προκύψει από αυτήν την αποσύνθεση; Μια προλεταριακή επανάσταση; Το ελπίζω. Όμως αυτό που θα μπορούσε επίσης να προκύψει, όμοια με την άνοδο των ΗΠΑ το 1945 πάνω στα συντρίμια της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, είναι ένα νέο κέντρο της παγκόσμιας συσσώρευσης. Ο αγαπημένος μου υποψήφιος είναι η ανατολική Ασία.

Ας υποθέσουμε, σε ένα ακόμα θεωρητικό σενάριο, ότι Κίνα και Ιαπωνία (οι οποίες παρά τη ρητορική, έχουν πιο ισχυρούς οικονομικούς δεσμούς από ποτέ), μαζί με τις τίγρεις (δηλ. Κορέα, Ταϊβάν) και τις “ιπτάμενες χήνες” (Μαλαισία, Ταϊλάνδη, κλπ) καταφέρνουν να συγκροτήσουν ένα οικονομικό μπλοκ, και ένα ασιατικό νόμισμα. Δεδομένων των

γεωπολιτικών συνθηκών, είναι δύσκολο να φανταστούμε κάτι τέτοιο να συμβαίνει χωρίς ένα αντίστοιχο του 2^{ου} Παγκοσμίου Πολέμου, στην έκβαση του οποίου ΗΠΑ, Ρωσία και Ινδία θα έχουν ένα ρόλο να παίξουν. Αν αυτή η αναδιοργάνωση θέσει τις βάσεις για μια νέα φάση καπιταλιστικής επέκτασης, συγκρίσιμη με την αμερικανοκεντρική επέκταση του 1945-75, θα είναι καθόλου “προοδευτικότερη” από την αμερικανική φάση; Δεν το νομίζω.

Το ζήτημα είναι το πώς πρέπει να τοποθετήσουμε τις διάφορες δυνάμεις του κόσμου που αλληλεπιδρούν καθώς οι ΗΠΑ παρακμάζουν.

Ο Τσάβεζ, ο τελευταίος “αντιιμπεριαλιστής” ήρωας, έκανε πρόσφατα μια παγκόσμια περιοδεία που περιελάμβανε χώρες τόσο...προοδευτικές... όπως η Λευκορωσία, η Ρωσία, το Ιράν και η Κίνα. Αυτή τη στιγμή η Λατινική Αμερική βρίσκεται σε άνηση λόγω των εξαγωγών της προς την Κίνα. Χώρες της Αφρικής αναζωογονούνται από την ίδια αιτία. Αυτό μας επιστρέφει πίσω στον “χρεωμένο Αμερικανό καταναλωτή” και στο ότι μια κατάρρευση της αυτοκρατορίας του δολαρίου θα έκανε τη μουσική να σταματήσει... για λίγο. Όμως όπως πρόσφατα είπε ένας Ιάπωνας υπουργός, κουρασμένος από τα αυξανόμενα αποθέματα δολαρίων που υπάρχουν στην Τράπεζα της Ιαπωνίας: “δώστε μας 15 χρόνια, και δε θα έχουμε ανάγκη τις ΗΠΑ.” Με το δολάριο να πέφτει κάθε μέρα στις διεθνείς αγορές, πόσο ακόμα οι Κινέζοι, οι Κορεάτες, οι Ιάπωνες, οι πετρελαιάδες σείχηδες της Μέσης Ανατολής, οι Ρώσοι, οι Βενεζουελανοί, το καρτέλ ναρκωτικών Medillin —όλοι μείζονες κάτοχοι δολαρίων— θα είναι πρόθυμοι να έχουν ένα περιουσιακό στοιχείο που χάνει την αξία του; Και αν από αυτή την κατάρρευση προκύψει ένας νέος πόλος καπιταλιστικής συσσώρευσης, περιλαμβάνοντας ή όχι “παλιές” ιμπεριαλιστικές δυνάμεις (π.χ. Ιαπωνία και Ρωσία), θα είναι αυτός ο νέος πόλος “προοδευτικός”;

Δεν το νομίζω.

Για μένα, αυτό είναι το ερώτημα που έχουν να απαντήσουν σήμερα οι θεωρητικοί που συνεχίζουν να δουλεύουν με το λενινιστικό μοντέλο του “αντιιμπεριαλισμού”. Για πόσο ακόμα μπορεί η διεθνής αριστερά να προσφέρει “κριτική υποστήριξη” ή “στρατιωτική υποστήριξη” στους Ταλιμπάν πριν να βρεθεί, όπως τόσες φορές στο παρελθόν, η ιδεολογική μαμή ενός νέου αντιδραστικού αστερισμού;